

## Златко Вујановић

мастер теолог

### Секуларизација друштва, Цркве и појединца

*Сажетак:* Аутор разматра феномен секуларизације модерног друштва у теолошком кључу. Тема секуларизације постаје тема теологије и то као процес који је настао у окриљу Цркве. Човек се посматра као одговорно биће за секуларизовани свет у којем живи. Појам секуларизације се дефинише као нешто другачије од појма секуларизма. Акцент је пре свега на човеку, његовој слободи и одговорности за свет који се непрестано мења и од њега очекује одговоре на нова питања. Стога је рад подељен на три целине у којима се анализира секуларизација друштва, Цркве и појединца.

*Кључне речи:* процес секуларизације, секуларни човек, човекова одговорност, теологија секуларизације, секуларни свет.

*Motto:* Секуларизација државног и друштвеног живота има позитивно религиозно значење, она припрема слободни богочовечански живот.<sup>1</sup>

#### Увод

Када промишљамо *процес сукларизације*, у другој деценији двадесет првог века, корисно би било сагледати теоријска и критичка искуства социолога и теолога двадесетог и деветнаестог века. О овој теми се може расправљати углавном на примерима опсежних истраживања западних теолога јер, нажалост, у нашој теолошкој средини се о процесу секуларизације — осим ретких појединаца — није много расправљало.

Данас је питање секуларизације незаобилазно у расправама о друштвеним променама као и положају вере у плуралистичком друштву. Секуларизација је уско везана уз појаву секуларизма као идеологије и секуларног плурализма као друштвене стварности коју секуларизација мења, што резултира маргинализацијом хришћанске вере. Реалност је таква да хришћанска вера у данашњој култури губи свој утицај на друштво. Секуларизација и десакрализација узимају све већи замах. Чини се да ће цело раздобље у којем живимо бити окарактерисано као неки нови начин постојања без религије, без сакралног. Секуларизација је присутна у свим подручјима људског духа: у политици, науци, друштвеном животу и култури уопште. Може се рећи да живимо у секуларном друштву, или, како неки аутори тврде, у „постсекуларном друштву“<sup>2</sup>.

Секуларизација је, наиме, вишезначан процес<sup>3</sup>. Тај процес *per se* не носи ни потпуну истину, а још мање само лаж. Због сложености овог проблема морамо во-

---

<sup>1</sup> Николај Берђајев, *Смисао стваралаштва*, Београд 2014, 246.

<sup>2</sup> Jürgen Habermas, „Secularism's Crisis of Faith: Notes on Post-Secular Society“, *New perspectives quarterly* 25, 17–29.

<sup>3</sup> Секуларизација се зато мора посматрати као вишесмерни и динамички процес, а никако као идеолошки пројекат (Уп. Grejs Dejvi, „Evropa: izuzetak koji dokazuje pravilo?“, у: Piter Berger (ур.), *Desekularizacija sveta*, Mediteran, Novi Sad 2008, 84).

дिति рачуна о амбивалентности секуларизационих процеса. Осим тога, треба правити разлику између секуларизације и секуларизма. Док се први појам односи на историјски поступак препознавања и признавања друштва у његовој световној стварности, други означава затварање друштва у његову потпуну идеолошку довољност<sup>4</sup>. Тачније речно, секуларизација је признање могућности световног значења света, а секуларизам је поглед на свет који отклања сваку могућност натприродног откривења у том свету. За потребе нашег рада разликоваћемо три нивоа процеса секуларизације у модерном друштву. Први ниво обухвата друштво, други ниво захвата Цркву, а трећи ниво обухвата појединца.

### Секуларизација друштва

Секуларизација се, као одређени друштвено-политички процес, може схватити у ужем и ширем смислу: у ширем смислу процес секуларизације претпостављао би рационализацију друштва као таквог, на нивоу локалног и глобалног, док у ужем смислу означава дехристијанизацију западног друштва, то јест поступно губљење друштвеног значења хришћанског погледа на свет<sup>5</sup>. Секуларизација у свом најопштијем смислу означава посветовњачење (посветовљење) некога или нечега, при чему неко или нешто престаје да буде свет.

Први ниво процеса секуларизације обухвата друштво. Тешко је са сигурношћу рећи када је тај процес започео. Постоје претпоставке да је процес секуларизације отпочео у модерним временима или у ономе што социолози називају модернитетом, тачније током деветнаестог и двадесетог века. Морамо признати и то да пре овог периода није владало идилично стање потпуне христијанизације света, без изузетка и одступања. Штавише, многи историчари су склони да помере почетак секуларизације друштва много даље у прошлост, на пример у време када се хришћанство тек почело обликовати у својим правним и идеолошким одређењима<sup>6</sup>.

Првобитна секуларизација хришћанства може своје узроке пронаћи у самој Цркви, а не у секуларном друштву као што је то случај данас. Црква је саму себе посветовњачила када је преузела римско право и поставила га за начело своје унутрашње организације. Римско, пак, право је само себи довољно и ослоњено је на логику система у којем нема простора за деловање натприродне божанске помоћи. Неки аутори попут Јакова Јукића сматрају да „је Црква постала још више секуларизована када је преузела грчку аристотеловску филозофију као оправдање хришћанског веровања“<sup>7</sup>. Најпосле, могло би се уз извесну дозу опрезности рећи да је Црква одлучила себе одредити као државу, чиме се до краја одредила као земаљски *ratio*: у правном поретку, начину размишљања и политици. У постконстантинском периоду, Црква је дуги низ векова била једна од најутицајнијих политичких, војних, државних и дипломатских средишта у друштву. Епископи су се покаткад појављивали као врсне војсковође, богати феудалци, искусни политичари, моћници блиски високим државницима и лукави саветници европских велможа. Чини се да су овакви посветовњачени хришћани више секуларизовали само хришћанство

<sup>4</sup> Важно је напоменути да се појам секуларизације разликује од секуларизма који се заправо схвата као нека врста идеолошке струје која програмски тежи ослобађању друштва од било каквог утицаја религије и која се понекад удруживала с облицима државног атеизма.

<sup>5</sup> Уп. Željko Mardešić, *Lica i maske svetoga*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1997, 187.

<sup>6</sup> За мало опширнији увид у ову проблематику види Јаков Јукић, „Kršćanstvo i sekularizacija“, *Diacovensia: teološki prilozi*, 8 (1) (2000), 69–70.

<sup>7</sup> Јаков Јукић, „Kršćanstvo i sekularizacija“, *Diacovensia: teološki prilozi*, 8 (1) (2000), 70.

неголи сви потоњи атеизми и либерализми. Па ипак, у том периоду, као и у сваком периоду историје Цркве, пророчки глас тако (световним начином размишљања) рањене Цркве није изостао у редовима светитеља. Ствари се, нажалост, нису много промениле историјским ходом и овакво удаљавање од изворног Јеванђеља довели је до тога да је Црква подстакла секуларизацију у сопственом крилу.

Модерно друштво своје извориште има управо у тој првобитној секуларизацији Цркве оствареној од саме Цркве. Питање је да ли би модерно друштво захватило процес секуларизације да Црква није била секуларизирана изнутра. Да ли се онда може говорити о томе да је о процес секуларизације у данашњем свету, заправо, само наставак секуларизације Цркве из прошлости? Када се хришћани нашег доба буне против секуларизације, требало би поставити питање: нису ли баш црквени људи започели тај процес мислећи да ће силом и влашћу доказати истинитост вере?

Секуларизација пре свега захвата друштвени поредак, а не црквени систем, макар се после и на њега преливао<sup>8</sup>. Секуларизација се на друштвеном нивоу најбоље уочава у одсутности хришћанских симбола у јавном животу људи. Некада су они били свуда и увек приметни, док их данас у друштву више нема, или су неприметни. Осим тога, приметно је одвајање државних установа од црквене делатности и оно је узрок новонастале дехристијанозоване државе. После посветовњачења државе следило је и посветовњачење друштва, затим устројавање потпуне аутономије и независности политике, културе, науке, школства и здравства од црквеног уплитања. Укратко, секуларизација се на том нивоу може поближе одредити као поступно слабење и нестајање јавног утицаја црквених установа на друштвено понашање и мишљење људи који живе у модерном свету. Када у бројним земљама ниједна верска група није могла да успешно наметне своју веру читавом друштву, јединство друштвеног поретка морало је да буде засновано на темељима који нису верски. Штавише, верски сукоби су показали да могу бити веома разорни за друштвени поредак<sup>9</sup>.

Разлоге за секуларизацију на друштвеном плану можемо потражити у великој несталности и вртоглавој променљивости друштва. Несигурност и брзи темпо живота савременог човека своде човека само на садашњи тренутак жедан новог искуства. Можда је управо тај тренутак простор у којем Цркве може утолити жеђ модерног човека.

### Секуларизација Цркве

Други ниво секуларизације се односи на Цркву и њене чланове. Ту појаву такође можемо дефинисати као *удаљавање од Цркве*. Удаљавање света од Цркве не значи нужно и удаљавање од религије, па чак ни од хришћанства. Штавише, постоји мишљење да удаљавање од Цркве значи управо обнову религијског живота, његовим ослобађањем од „секундарних“ елемената.

Секуларизација друштва је за свој исход имала протеривање вере у сферу приватног. Но, ова секуларизација друштва је само симптом и реакција на још дуготрајнији процес који бисмо могли назвати унутрашњом секуларизацијом. Реч је о посветовњачењу саме Цркве. Пошто је Црква назначена да не буде од овога света и века, то онда процес унутрашње секуларизације представља издају саме природе Цркве. Јеванђељска суштина хришћанства открива себе у радикалном императиву непристајања на логику света, јер је тај исти свет огрезао у моћ. Можда је управо

<sup>8</sup> Јаков Јукић, „Sekularizacija društva i obitelji“, *Obnova života* (51) 6 (1996), 630.

<sup>9</sup> Волфхарт Паненберг, „Како размишљати о секуларизму“, *Логос*, ПБФ БУ, Београд 2006, 211.

моћ овога света коју Црква узима на себе допринела њеном издајству сопственог бића. Тамо где има моћи овога света нема места за изграђивање Христове Цркве. Знајући да сила Божија не показује у моћи већ у немоћи (2. Кор. 12, 9), ту онда полако раскривамо проблем посветовњачења чланова Цркве. Поставши моћна, Црква постаје слаба у својој мисији према једном савременом човеку. Посветовњачена Црква, тако, престаје да буде Црква. Остаје питање: Како се то Црква секуларизовала? Да ли је то уопште могуће?

Црква се секуларизовала губећи из вида коначну Истину, односно есхатолошки основ — Царство Божије. Уколико се окрене и отргне Божијег Царства, Црква постаје установа царстава земаљских.

У трећем веку после Христа, Миланским едиктом и прихватањем хришћанства од римских царева започиње изградња хришћанске цивилизације која траје све до издијања познате Француске револуције када заправо и почиње процес секуларизације<sup>10</sup>.

Како примећује Павле Куфрин, између Цркве и секуларизације постоји узајаман однос. Док Црква, с једне стране, захтева и омогућује секуларизацију, секуларизација, с друге стране, помаже хришћанству и хришћанима — и од њих захтева — да буду аутентични<sup>11</sup>. Поставља се питање: како то Црква омогућује секуларизацију? Одговор лежи у једном интервјуу из 1986. године где се, између осталог, каже: „ да је управо Хришћанство и донело прву радикалну десакрализацију света, његову ‘секуларизацију’ и демитологизацију“<sup>12</sup>.

Имајући у виду посветовњачење Цркве у сопственом крилу, можемо рећи да нас не изненађује чињеница што је Црква у разним историјским раздобљима знала себе удаљити од извора Јеванђеља. Није чудно што је таква секуларизација Цркве и верника била у средишту пажње социологије религије, док је секуларизација друштва остала потиснута и занемарена, макар била прва у временском следу и току узрока. Јер привид христијанизације Цркве успешно је сакривао истину о стварној дехристијанизацији њених верника. Системска истраживања о тој дехристијанизацији верника почела су тек у раздобљу двају светских ратова и наставила се све до наших дана. Ако је секуларизација друштва била спорија и потпунија, секуларизација верника се очигледно збила нагло и силовито, изненадивши помало све неупућене у стање религиозне свести савременика. А секуларизација је, нема сумње, постојала, ширила се и простирала дубоко у живо ткиво црквене заједнице. Приметна је, такође, непослушност верника према заповестима или предлозима своје Цркве. Дешава се и то да верници заузму политички или друштвени став који је потпуно супротан препорукама или отвореним изјавама еминентних црквених великодостојника. Било како било, чињеница је да верници једноставно нису послушни заповестима своје Цркве.

### Секуларизација појединца

Појам секуларизације улази у фонд важних појмова сазнања појединца, али кад је реч о његовом одређењу — нема опште сагласности. Секуларизација је, пре свега, историјски, противуречан, сложен и вишезначан процес који пролази кроз различите фазе. Предмет нашег истраживања тиче се секуларизације појединца (верни-

<sup>10</sup> Уп. Jakov Jukić, *Sekularizacija društva i obitelji*, *Obnov. život* (51) 6 (1996), 625.

<sup>11</sup> Pavle Kurfín, „Kršćanstvo i sekularizacija u viziji Željka Mardešića“, *Nova prisutnost* 9 (2011) 2, 487.

<sup>12</sup> Атанасије Јевтић, „Отварање прозора“, *Теолошки иолеги* 1–2, Београд 1986, 118.

ка). Јесу ли хришћани у својој унутрашњости још увек хришћани? Да ли се и у њих уселила секуларизација? Јесу ли појединци друштвено дехристијанизовани? Или су можда постали лично хладни према вери и духовно испражњени? Чини се да је двострука секуларизација — друштвена и црквена — толико неповратно ушла у људске душе да је онде похарала хришћанску свест и еклисијалну послушност. И даље остаје питање: јесмо ли још хришћани? Стиче се утисак као да се јасна црта, која раздваја веру од невере, готово посве изгубила и избледела. Штавише, модерни човек може истовремено бити хришћанином или нехришћанином, зависно од тога која је тема у питању. Многи наши савременици желе да постану добри хришћани, али им то једноставно не полази за руком. Стога су само верници по жељи или инерцији, али не и по живљењу.

Када је реч о међусобном прожимању друштва и Цркве, може се рећи да је порастом секуларизације у друштву у исти мах опала и животност (радосна живахност) хришћанства у појединцу. У строго психичком смислу човек је, дакле, изгубио способност да искуси и куша свето у самом себи након што се то збило у друштву. Ипак, у игри су друштвени узроци, јер баш нови услови живљења у градским и индустријским настамбама чине да је лични религиозни живот постао отежан и онемоћао. Јер уистину, спољашна друштвена секуларизација знатно смањује личну потребу за религиозношћу у човеку, па он све ређе тражи и налази задовољење својих потреба у светоме.

Било би излишно тврдити да хришћанин као појединац хоће секуларизацију. Он је једноставно живи, јер се из историје не може побећи. Што се тиче позитивних учинака које је секуларизација донела, можемо истаћи то да је вера постала слободан чин уверења, а не уврштавање у религијски друштвени простор. У налету и замаху секуларизације, хришћанин све теже може бити верник по обичају, инерцији или из користи, јер га околина непрестано открива и прозива за неверу и издајство. Стога верник сведочи поруку Христа, а не срамоти је својим мишљењем и понашањем. Вера је за појединца смисао, а не мртва традиција<sup>13</sup>, па је не подешава по својим страховима и предрасудама, него се њоме ослобађа од страхова и предрасуда. Можда заиста не спроводи у дело оно што Црква саветује, али верник жели, уз све то, да постане и остане члан парохијске заједнице. Он се осећа грешним и несавршеним, али тражи помоћ и утеху. Живећи у једном свету плурализма, слободе и пролазности верник сведочи својом жудњом за спасењем, а не презиром света.

### Закључак

Секуларизација је, по свему судећи, изразито сложен, многодимензионалан, противуречан и, што је најважније, нелинеаран, дакле реверзибилан процес. Она се испољава и показује као укупност процеса слабљења друштвеног значаја религије. „Затим, секуларизација се очитује и као процес опадања и ерозије повезаности људи с религијом и Црквом, што је још видљивије, ако се узме да је и код самих верника дошло до дисолуције догматског веровања“<sup>14</sup>.

Покушали смо описати процес секуларизације на трима нивоима: друштвеном, црквеном и личном, но тиме разговор о секуларизацији није никако довршен, јер му недостаје детаљнија и систематичнија истраживачка оцена.

<sup>13</sup> Друкчије речено: традиција је жива вера мртвих, док је традиционализам мртва вера живих.

<sup>14</sup> Srđan Vrcan, *Od krize religije k religiji krize*, Zagreb 1986, 28–29).

Оно што после овог кратког осврта и истраживања може рећи јесте то да секуларизација представља процес признавања свету његове аутономије. Она је, ако је исправно схваћена, у својој бити тесно везана са хришћанством. Хришћанство је, штавише, захтева, односно омогућује. Нажалост, узета сама за себе, без односа према Створитељу, она погрешно тумачи свет и постаје још једна идеологија које се може назвати секуларизам. Здрава секуларизација је прилика за хришћанство и хришћане. Прилика за слободно и неоптерећено живљење вере, које од хришћана тражи личну одлуку, преданост и ангажман. Што више свет постаје неповољнијим за хришћанство, то хришћани морају бити истрајнији у својој доброти. Њих уосталом чека исти пут као и њиховог Учитеља: од слободне патње и крста до спасења за друге<sup>15</sup>. Ако, пак, хришћани буду мислили како су само они у праву, а свет иде у погрешном смеру, тешко да ће преображавати тај свет својом патњом. Стога је важно да се хришћанство лично сведочи и живи уместо да се по инерцији преузимају његове идеолошке одбране разумским разлозима и политичким лукавствима.

Хришћанство као вера слободе, радости, доживљеног црквеног искуства и доброте има све изгледе да надживи један свет који му није био увек склон. На крају, секуларизација није изазвала укидање религије, што су многи очекивали, већ друге две појаве: а) индивидуализацију и синкретистичко поимање религије, што погодују ставу човековог самообожења, и б) трагање за изворнијом религиозношћу у оквиру црквеног предања.

### Литература

- Берђајев, Николај, *Смисао сиваралашиџва*, Београд 2014.
- Dejvi, Grejs, „Evropa: izuzetak koji dokazuje pravilo?“, у: Piter Berger (ур.), *Desekularizacija sveta*, Mediteran, Novi Sad 2008, 81–118.
- Habermas, Jürgen (2008), „Secularism’s Crisis of Faith: Notes on Post-Secular Society“, *New perspectives quarterly* 25, 17–29.
- Јевтић, Атанасије, „Отварање прозора“, *Теолошки њоїлеги* 1–2, Београд 1986.
- Jukić, Jakov, *Sekularizacija društva i obitelji*, *Obnov. život* (51) 6 (1996), 623–640.
- Jukić, Jakov, „Kršćanstvo i sekularizacija“, *Diacovensia: teološki prilozi*, 8 (1) (2000).
- Kufrin, Pavle, „Kršćanstvo i sekularizacija u viziji Željka Mardešića“, *Nova prisutnost* 9 (2011) 2, 487–492.
- Mardešić, Željko, *Lica i maske svetoga*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1997.
- Паненберг, Волфхарт „Како размишљати о секуларизму“ у *Логос*, ПБФ БУ, Београд 2006.
- Vrcan, Srđan, *Od krize religije k religiji krize*, Zagreb 1986.

<sup>15</sup> Уп. Jakov Jukić, *Sekularizacija društva i obitelji*, *Obnov. život* (51) 6 (1996), стр. 638.